

TWINTIG JAAR RAAMTHEATER

Gertie Brouwers

1. Het prille begin (1977-1978)

De wortels van het Raamtheater leiden ons terug naar het jaar 1977. Freelance acteur Roger Van Kerpel wilde de monoloog *Dagboek van een Gek* van Nikolaj Gogol spelen in een regie van Frank Aendenboom, die sinds 1964 werkzaam was als acteur aan de Koninklijke Nederlandse Schouwburg (KNS). (1) Omdat beide niet zo vertrouwd waren met de organisatorische kant van het theater werd KNS-dramaturg Toon Brouwers aangesproken. Hij zag het niet zitten om een losstaand initiatief te begeleiden, maar gaf er de voorkeur aan om een stevige structuur uit te bouwen. Op deze manier rijpte het idee om iets nieuws te stichten. Geen theater zoals er reeds zovele waren, maar een nieuw, klein gezelschap met een eigen profiel, dat zich met een ander repertoire zou kunnen afzetten tegen de toenmalige wat ingedommelde Antwerpse kamertheaters. Een theater waar een jonge generatie van acteurs samen met geroutineerde spelers konden werken in een kleinere ruimte, maar voor een breed publiek. Het nieuwe theater moest 'een raam worden voor nieuwe theaterideeën', een Raamtheater. Enkele andere mensen werden aangesproken, voornamelijk onder de KNS-medewerkers. Zo was ook Walter Tillemans, sinds 1961 werkzaam bij de KNS als regisseur, dadelijk geïnteresseerd, mede

omdat er in de KNS geen ruimte kwam voor een tweede plateau. Dit groepje van KNS-collega's dat elkaar goed kende, lag aan de basis van het Raamtheater.

Op 20 oktober 1977 werd de vereniging zonder winstoogmerk (vzw) Raamtheater gesticht, met de dichter en criticus Paul de Vree als voorzitter van de Raad van Beheer. De première van *Dagboek van een Gek* werd gespeeld in het Cultureel Centrum *De Warande* te Turnhout op 22 oktober 1977, terwijl er nog volop onzekerheid bestond over het verdere bestaan van de vzw: van subsidies was er immers nog geen sprake. (2) Hoewel de voorstellingen van *Dagboek van een Gek* goed onthaald werden, bleven de aanvragen voor een opvoering beperkt. Dit was echter geen reden om de moed te laten zakken, en er werd op zoek gegaan naar een eigen locatie. (3)

2. Het Raamtheater in de Hoogstraat (1978-1983)

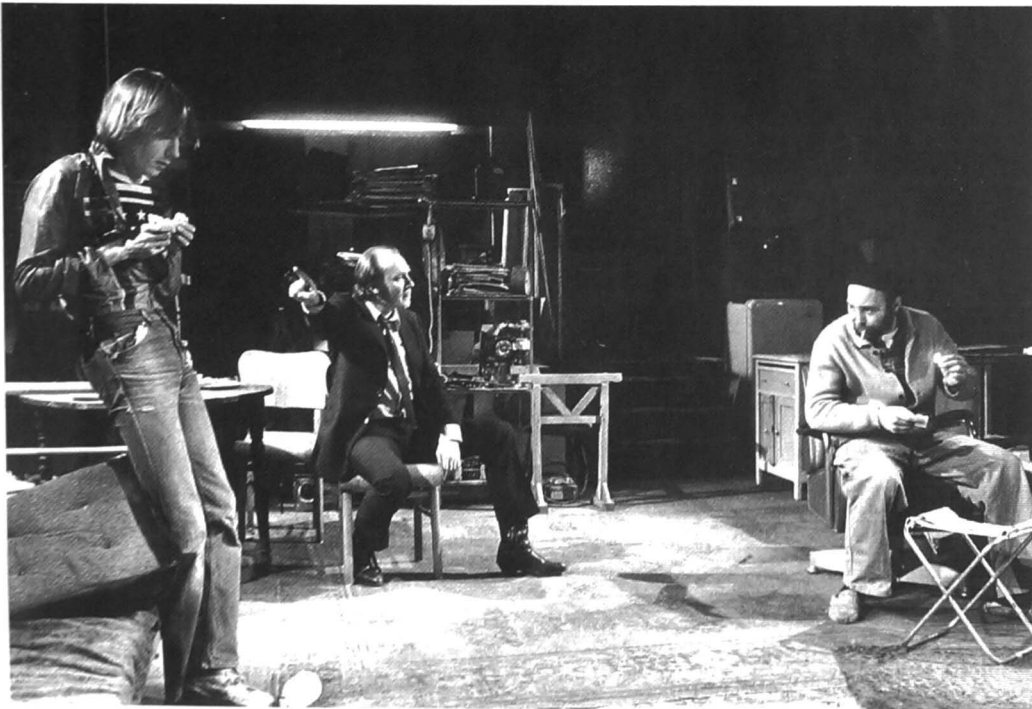
De zoektocht naar een eigen bespeelbare zaal leidde naar het hart van Antwerpen, waar in de zaal 'Burgerkring' in de Hoogstraat 12 een geschikte locatie gevonden werd om de nieuwe theaterideeën gestalte te geven. De zaal werd in een recordtempo van drie weken door de initiatiefnemers eigenhandig verbouwd tot een theaterruimte met een capaciteit van 120 stoelen. (4) Frank Aendenboom bracht met

American Buffalo van de in Europa nog vrijwel onbekende auteur David Mamet een nieuw stuk aan. Walter van den Broeck maakte een vertaling van deze theatertekst, en herwerkte hem naar een Antwerpse omgeving. Walter Tillemans regisseerde, Frank Aendenboom, Roger van Kerpel en John Willaert speelden, en Marc Cnops ontwierp en bouwde het decor. Op 15 februari 1978 ging het Raamtheater officieel van start in de Hoogstraat met *Nen Belgische Leeuw*. Deze start van het Raamtheater met de introductie van

de jonge Amerikaanse auteur David Mamet in Vlaanderen werden bijzonder goed onthaald. Mede hierdoor werd het Raamtheater voor het seizoen 1978-79 officieel erkend en gesubsidieerd.⁽⁵⁾ Hoewel *American Buffalo* niet gezien werd als wezenlijk 'vernieuwend' theater, werd het stuk in de pers onthaald op een 'schitterende regie', 'sterke voorstelling', en werden de acteurs geprezen om hun sublieme acteerpresetaties.⁽⁶⁾ Er volgde dan ook een wederopvoering in het volgende seizoen 1979-80 en later nog in 1985-86.

V.l.n.r.: John Willaert, Frank Aendenboom en Roger van Kerpel in "*Nen Belgische Leeuw*" van David Mamet in een regie van Walter Tillemans. Met deze voorstelling ging het Raamtheater op 15 februari 1978 officieel van start.

Een grote zorg in de beginjaren van het Raamtheater waren de financies. Omdat het Raamtheater werd betoelaagd als een 'gezelschap voor experimenteel theater' (D-gezelschap), waren de subsidies gering. Een ander nijpend probleem was dat van de administratie. De meeste leden van de artistieke leiding hadden immers elders nog een voltijdse betrekking, en er was aanvankelijk geen geld om administratief personeel in dienst te nemen. Zo werden de medewerkers van het Raamtheater noodgedwongen manusjes-van-alles, die zowel moesten instaan voor de administratieve en praktische als de artistiek-uitvoerende taken. (?)

Het Raamtheater had als doelstelling om ook jonge mensen de kans te geven zich verder te bekwamen in hun vak. Met *Nen Belgische Leeuw* werd John Willaert geïntroduceerd, in 1978 afgestudeerd aan het Conservatorium van Gent. Ook Anneleen Cooreman en Erik Kerremans waren nog zeer jong toen ze in 1980 bij het Raamtheater konden beginnen. Deze jonge acteurs vormden, samen met de reeds vermelde "ervaren" theaterlui, jarenlang de kern van het Raamtheater.

Na het aanvankelijke succes van *Nen Belgische Leeuw* leek het Raamtheater tijdens het seizoen 1980-81 verzeild te geraken in het gekende sukkelstraatje. Nieuwe successen bleven uit. De samenwerking met de Tsjechische auteur

Pavel Kohout bracht hierin een duidelijke verandering. Kohout was reeds gespeeld in de KNS, en via de persoonlijke contacten van Walter Tillemans en Toon Brouwers werd deze "dissidente" Tsjechische auteur als het ware de "huisauteur" van het Raamtheater. In het voorjaar van 1981 ging *Play Macbeth* in première: een huiskamerversie van het drama van Shakespeare, door Kohout aangepast voor acht acteurs, op de maat van het Raamtheater. Hugo Claus zorgde voor de vertaling, Walter Tillemans nam de regie op zich. De vertolkingen van Frank Aendenboom en Julienne de Bruyn zorgden er mede voor dat deze productie een opvallend succes werd, ondanks de bescheiden middelen waarmee het Raamtheater moest werken.

Bij het begin van het seizoen 1981-82 stond er weerom een stuk van Kohout op het programma: *August, August, August*. Ook deze productie, gespeeld met een zeer jonge, enthousiaste en beweeglijke cast, werd goed onthaald en geprezen voor het fantastische samenspel. (8) In december 1982 stond er alweer een Kohout-bewerking op de affiche, met name van *Cyrano de Bergerac* van Edmond Rostand. Deze *Arme Cyrano!* werd eveneens een bijzonder succes voor het Raamtheater. Na de succesvolle start met *Nen Belgische Leeuw* en de tijdelijke inzinking nadien, betekenden de opeenvolgende publieksuccessen van de Kohout-stukken en bewerkingen - telkens onder regie van

© Fotobureau Focus & Herman Selleslags
 V.l.n.r.: Dirk Lavryssen, Josée Verbeke, John Willaert en Eric Kerremans in "Ontoereikend adres"
 van Luigi Lunari in een regie van An Nelissen.

Walter Tillemans - een opvallend feit in het Vlaamse theaterlandschap. (9)

3. Ensemble BENT- Raamtheater (1983-1984)

Door de beperkte financiële middelen had het Raamtheater meestal kleine producties afgeleverd. *August, August, August* (Kohout) en *Arme Cyrano!* (Rostand/Kohout) waren echter middelgrote producties, die eigenlijk de geldelijke middelen te boven gingen maar die wel op een grote belangstelling konden rekenen. Na deze producties werd dan

ook de vraag gesteld of het Raamtheater zou terugkeren tot het maken van kleinschalige producties, ofwel verder zou wagen middelgrote producties te produceren. Men besefte dat een kleine subsidie (op dat moment drie en een half miljoen) en weinig uitzicht op de Nederlandse markt een verdere uitbouw van het gezelschap in de weg stonden. (10) Onder deze omstandigheden werd er ingegaan op het voorstel van Jaak Vissenaken aan Walter Tillemans, om het gezelschap BENT (Belgische Nederlandse Theaterproducties) en het ensemble van het Raamtheater te fuse-

ren. Het BENT- gezelschap, met als vaste kern Jaak Vissenaken en Annelies Vaes, trad vooral op als reizend gezelschap en had een circuit in Nederland uitgebouwd. Er werd voorgesteld om dit circuit op te vullen met voorstellingen van *Arme Cyrano!*. De fusie werd aangegaan onder de naam 'Ensemble'. Afsproken werd dat Vissenaken directeur werd, en Tillemans voorzitter van de nieuwe vzw. Samen zouden ze instaan voor de artistieke leiding, terwijl Brouwers en Vaes werden aangesteld als afgevaardigd beheerder. ⁽¹¹⁾ Het fusiegezelschap werd door minister Poma erkend als 'spreidingsgezelschap' (B-gezelschap), en er werd een subsidie van negen en een half miljoen frank toegekend voor het seizoen 1983-84.

Op 30 juli 1983 werd de fusie die de twee theaters pas hadden aangegaan door Vissenaken en de BENT-partner opgezegd, nog vóór het nieuwe seizoen goed en wel van start was gegaan. Omdat Ensemble evenwel intussen erkend en gesubsidieerd was voor het seizoen 1983-84, duurde het een tijdje voor de fusie kon ontbonden worden. Daarom werkten de oude BENT-groep en het oude Raamtheater-gezelschap onder de koepel van 'Ensemble' elk hun eigen programma af. Na de zomer van 1983 ging *Arme Cyrano!* succesvol op tournee doorheen Vlaanderen en Nederland, met Karel Vingerhoets in de rol van Cyrano en An Nelissen als Roxane. Vingerhoets

ontving de Thaliaprijs 1983 en de Dr. Oscar de Gruyterprijs voor toneel 1984 voor zijn vertolking van *Cyrano* in *Arme Cyrano!* (Rostand/Kohout). ⁽¹²⁾ Er werd koppig en vastberaden voortgezet, en Walter Tillemans was reeds bezig met de voorbereidingen voor een vernieuwd Raamtheater.

4. Nieuw Ensemble RaamTeater (1984-1991)

Het fusie-gezelschap Ensemble was een doodgeboren kind, maar Walter Tillemans wilde ondanks deze tegenslag zijn plannen om een alternatief, goed functionerend gezelschap uit te bouwen niet zomaar opgeven. Op 5 november 1983 werd een nieuwe vzw opgericht: 'Nieuw Ensemble RaamTeater'. ⁽¹³⁾ De nieuwe vereniging had als stichtende leden enkele oude bekenden van het Raamtheater zoals o.m. Frank Aendenboom, Julienne de Bruyn, Bert Hellemans, Marc Cnops, Walter Tillemans en Guy Voets, maar ook vrienden en kennissen uit de toneel en literaire wereld, waaronder Hugo Claus, Jan Christiaens en Fernand Auwera. ⁽¹⁴⁾ Walter Tillemans nam de artistieke leiding en de algemene directie op zich, de zakelijke leiding werd aan Bert Hellemans toevertrouwd. Guy Voets sr. werd de voorzitter van de nieuwe vzw. Begin november 1983 had Walter Tillemans eveneens bekend gemaakt dat hij aan het einde van het seizoen 1983-

84 de KNS zou verlaten, het gezelschap waaraan hij twintig jaar als regisseur verbonden was. Hij zou zich bijgevolg volledig kunnen concentreren op het Nieuw Ensemble RaamTeater. Als krachtlijnen voor de volgende jaren werden onder meer uitgestippeld: een aantal knappe, getalenteerde acteurs opnieuw of voor het eerst bij het gezelschap brengen, de Vlaamse dramaturgie stimuleren en op een groot podium 'menselijk en verbeeldingrijk theater' brengen.

Voor het seizoen 1984-85 werd het Nieuw Ensemble RaamTeater erkend als 'kamertheater' (C-gezelschap). Op 4 mei 1984 werd als eerste productie *Pak 'em Stanzi* van Claire Luckham opgevoerd. Dit stuk werd door Walter Tillemans echt 'volkstheater' genoemd, theater dat een ruim publiek kon aanspreken, geen elitair-, maar menselijk theater. Het werd een soort van politieke farce in de vorm van een spektakel met circuskenmerken. (¹⁵) *Pak 'em Stanzi* werd voorgesteld als een catchwedstrijd. De acteurs kregen om de knepen van het vak te leren een zes maanden lange training van de ex-catchkampioen Al Bastian. Alles speelde zich af in en rond de catchring. Om de sfeer van een echte catchzaal het best te evenaren werd het publiek opgesteld langs de vier zijden van de ring. De dynamische wisselwerking tussen acteurs en publiek was een noodzakelijke factor voor het welslagen van de voorstelling. Naar-

Karel Vingerhoets in "Arme Cyrano", een bewerking van Rostands "Cyrano de Bergerac" in een bewerking van Pavel Kohout en regie van Walter Tillemans.

mate de voorstellingen vorderden konden de acteurs perfect inspelen op de reactie van het publiek. De recensenten in de Vlaamse pers waren het erover eens dat dit spektakel was, entertainment, maar dan wel van een hoog niveau. Ook de

fysieke prestatie van de acteurs dwong respect af, hoewel een aantal critici hun bedenkingen had bij de volkse en commerciële aanpak van dit stuk. Maar het publiek liep de zalen plat: de voorstelling zou van 1984 tot 1992 meer dan 300 keer worden opgevoerd, en reeds in september 1985 werd de honderdduizendste bezoeker verwelkomd. (¹⁶) In oktober 1985 kreeg Walter Tillemans te Rotterdam de publieksprijs het 'Gouden Hart' in de categorie theaterregie voor zijn regies van *Arme Cyrano!*, *Droom van een Zomernacht* en *Pak 'em Stanzi*. Al deze producties hadden succesvolle tournees door Nederland gemaakt.

In afwachting van een meer geschikte locatie werden, na het ontruimen van de theaterzaal in de Hoogstraat, de zalen van het Theater aan den Drink te Borgerhout gehuurd, waar nieuwe producties werden uitgebracht. *Oude Banden*, *Lege handen* en *Zwarte Pony* waren twee éénakters van David Mamet met Bert André en Aafke Bruining in een regie van Julek Neumann. *Droom van een Zomernacht* van Shakespeare was alweer een bewerking van Pavel Kohout, gespeeld in een vertaling van Hugo Claus en onder regie van Walter Tillemans. De wens naar een eigen huis werd echter niet opgegeven. Via enkele kennissen kwam Walter Tillemans op het spoor van enkele geschikte ruimten die gepast zouden zijn voor het RaamTeater. Uiteindelijk werd een vaste basis gevonden in de Lange Gast-

huisstraat 26 (Klein RaamTeater) en de De Vrièrestraat 36 te Antwerpen (RaamTeater op 't Zuid).

De zaal van het Klein RaamTeater biedt plaats aan 93 toeschouwers. Ook de kantoren van het theater zijn hier gevestigd, evenals repetitieruimtes, garderobes en een foyer die tevens dienst kan doen als tentoonstellingszaal. (¹⁷) Op 16 november 1985 opende dit Klein RaamTeater met de productie *Adi en Edi* van Jelena Kohout, in een regie van Julek Neumann en een scenografie van Ondrej Kohout. *De Tuinman van de Koning* van Walter van den Broeck, was het tweede stuk dat hier gespeeld werd. De solorol van de tuinman Pol Mallants werd vertolkt door Luc Philips. Deze productie kon op een enorme belangstelling rekenen: het stuk werd vele malen hernomen en meer dan 300 maal op de planken gebracht, de laatste maal nog in het seizoen 1998-99 bij het 'afscheid' van Luc Philips van het toneel.

De grote-zaalproductie *De Spaanse Brabander* in een regie en bewerking van Walter Tillemans beleefde haar première in de zaal Vlaamse Kameropera (VKO) in de Pastorijstraat 23 te Antwerpen, in afwachting van de opening van het 'grote' RaamTeater op 't Zuid in de De Vrièrestraat 36 te Antwerpen, waar men op dat moment druk aan het werken was. Dit gebouw was het voormalige 'Museum voor

Warenkunde', dat in 1898 was ingehuldigd, en waarin een gedeelte van het Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken (HIVT, in de aanpalende Schildersstraat) gevestigd was. In een mum van tijd werden de nodige sponsors en vrijwilligers gezocht en gevonden om het gebouw op te knappen. De galerijzaal werd uiteindelijk omgebouwd tot een unieke middelgrote theaterzaal naar 'Elizabethaans' model, voor ca 250 toeschouwers. De verbouwing werd gerealiseerd door privé-initiatief en de inzet van de medewerkers en sympathisanten van het Raamtheater, en privé-gelden van sponsors. ⁽¹⁸⁾

Op 15 september 1986 opende het RaamTeater op 't Zuid met *Hamlet* van William Shakespeare, met Karel Vingerhoets in de titelrol. De keuze van het openingsstuk was niet toevallig. Ook voor het Raamtheater draaide het om 'to be or not to be', om de strijd voor de eigen integriteit en authenticiteit. Pavel Kohout maakte weerom speciaal voor het ensemble een bewerking op maat, Hugo Claus vertaalde en Walter Tillemans nam de regie op zich. ⁽¹⁹⁾

Het tweede stuk op het programma in het RaamTeater op 't Zuid kondigde eveneens de lijn aan die het RaamTeater van plan was te volgen. De Vlaamse creatie van *De Stoel van Stanislawski* van Guido van Meir vloeiende voort uit de belangstelling van Tillemans voor de Vlaamse auteurs en het eigentijdse Vlaamse drama. De jonge cast kon met

dit stuk rekenen op veel publieke belangstelling, en een ruime aandacht in de pers. Na de voorstellingen van *Dood van een handelsreiziger* van Arthur Miller, met Luc Philips in de titelrol, kon het Nieuw Ensemble RaamTeater terugblikken op een geslaagd seizoen.

In 1987 kreeg het Nieuw Ensemble RaamTeater de Primeurprijs 1986 voor een artistieke recreatie. Walter Tillemans en zijn ploeg werden uitgekozen omwille van de manier waarop ze het voormalige Museum voor Warenkunde omgevormd hadden in een stemmig middelgroot theater. Op 19 september 1987 ontving Walter Tillemans ook de Thaliaprijs 1986-87 voor de constante kwaliteit van zijn regies. Daarmee werd Tillemans en met hem het Nieuw Ensemble RaamTeater bekroond voor een reeks opmerkelijke theateropvoeringen, maar ook voor de bijdrage die hij leverde tot de Vlaamse dramaturgie, voor de kansen die hij bood aan jongeren, en voor zijn inbreng op artistiek vlak en zijn bijdrage voor de Vlaamse theaterinfrastructuur. ⁽²⁰⁾

In het najaar van 1987 werd in het kader van Europalia '87 (dat in het teken van Oostenrijk stond) *Verhalen uit het Weense Woud* opgevoerd. Voor dit project werd nogmaals de hulp ingeroepen van Pavel Kohout, die een bewerking maakte van dit stuk van Von Horvath, en van Walter van den Broeck die de vertaling bezorgde. Het Raamtheater werd

in 1988 uitgenodigd op het theaterfestival van Haïfa te Israël. Daar speelde het voorstellingen van *Scapino!*, *Droom van een zomernacht* en *Teibele en haar Duivel*. Ook op het festival van Edinburgh was het Nieuw Ensemble RaamTeater aanwezig, waar het in augustus 1988 succes behaalde met een 'Engelse' versie van *Pak 'em Stanzi*.

In 1988 vierde het Raamtheater zijn tienjarig bestaan. Het werd naar eigen zeggen een drievoudig jubileum. Het Raamtheater was tien jaar geleden gesticht, het Nieuw Ensemble RaamTeater ging zijn vijfde speelseizoen in, en sinds tien jaar werkten Walter Tillemans en de Tsjechische auteur Pavel Kohout nauw samen. ⁽²¹⁾ Na tien jaar was het Raamtheater uitgegroeid van een kleinschalig initiatief naar een professioneel ensemble met achttien vaste krachten dat twee theaters bespeelde.

Speciaal voor het jubileum van het Raamtheater in 1988 herschreef Pavel Kohout zijn stuk *De reis om de wereld in 80 dagen*, een bewerking van de roman van Jules Verne. De voorstellingenreeks verliep echter niet zoals verwacht: het stuk duurde te lang, en de reacties waren verdeeld. Na deze reeks voorstellingen verwaterde de samenwerking tussen Walter Tillemans en Pavel Kohout.

Op het programma van het seizoen 1988-89 stonden twee Vlaamse creaties. *Houten Clara* werd door Jan Christiaens en Walter Tillemans geschreven in

opdracht van het Centrum Elzenveld, naar aanleiding van het 750-jarige bestaan van het St.-Elizabethgasthuis. Het tweede Vlaamse stuk *De Canadese Muur* werd geschreven door de twee jonge auteurs Herman Brusselmans en Tom Lanoye, en gecreëerd in het voorjaar van 1989. In het seizoen 1989-1990 maakte Karel Vingerhoets zijn regiedebuut met *Valentin's Onzin* (Valentin/Vingerhoets). Het RaamTheater kende blijkbaar enkele seizoenen zonder grote uitschieters, maar ook zonder dieptepunten. Ook in het seizoen 1990-91 werd er behoorlijk gepresteerd, zonder dat er een bepaalde productie de 'talk of the town' werd. Toch werd weerom een medewerker van het RaamTeater bekroond. Ditmaal was het de beurt aan scenograaf Marc Cnops die de "Theaterprijs" 1991 mocht ontvangen, een prijs die door een aantal theaterpractici in juni van dat jaar voor het eerst werd uitgereikt in het Kunsten-centrum "Vooruit" te Gent tijdens "De Nacht van het Theater". Cnops werd niet alleen gelauwerd omwille van zijn artistieke capaciteiten; maar ook om zijn betrokkenheid bij het levende theater en zijn immense collegialiteit.

5. Ensemble KNS-RaamTeater (1991-1994)

In 1989 deed het gerucht de ronde als zou Walter Tillemans zich kandidaat hebben gesteld voor het directeurschap

van de Antwerpse KNS. Dit werd echter door hemzelf ten stelligste ontkend, hij had immers genoeg werk met zijn eigen RaamTeater. Na een verlenging van het mandaat van Ivonne Lex bleek Tillemans in 1991 uiteindelijk toch kandidaat te zijn voor de directie van de KNS.

Op 10 juli 1991 werd na vele besprekingen een samenwerkingsakkoord tussen KNS en het RaamTeater officieel ondertekend. De twee gezelschappen zouden voorlopig enkel voor drie jaar samenwerken met Walter Tillemans als overkoepelend directeur, en de gezelschappen zouden elk hun eigen subsidies inbrengen. Beide gezelschappen zouden samen drie zalen bespelen: het RaamTeater op 't Zuid, het Klein RaamTeater, en de Stadsschouwburg op het Theaterplein. Later zou bij deze drie plateaus nog een vierde bijkomen: de Bourlaschouwburg aan de Komediemplaats. Elk van de beide partijen zou een jaar op voorhand de samenwerking kunnen opzeggen. Dit was voor het Raamtheater een belangrijke voorwaarde, omdat het enkel bereid was tot samenwerking zolang Tillemans KNS-directeur zou zijn.

Walter Tillemans stelde voor het Ensemble KNS-RaamTeater dezelfde principes voorop als voor het RaamTeater: het ensemble-idee, een menselijk theater, eigentijds, met humor, kracht en eenvoud. ⁽²²⁾ Vanaf het eerste

seizoen van de samenwerking stonden er dertien producties op het programma. Tillemans zag het inderdaad groots en was vastberaden om het Antwerpse repertoiregezelschap te herwaarderen. De eerste productie van het nieuwe Ensemble KNS-RaamTeater in de Stadsschouwburg was *Goya, of de Slaap van de Rede* (Buero Vallejo). Dit openingsstuk kon de hoge verwachtingen die het publiek had voor het nieuwe samenwerkingsverband tussen de KNS en het RaamTeater niet inlossen. Cynisch werd er gevraagd waar het nieuwe theatertijdperk bleef dat Tillemans zo enthousiast had aangekondigd. De voorstelling werd conventioneel, academisch en voorspelbaar genoemd: alles waar Walter Tillemans zich altijd had willen tegen afzetten.

Het regie-aanbod was voor de overige producties overwegend buitenlands. *Het Spaarvarken* (Labiche) werd nog geregisseerd door Walter Tillemans, en *Van de brug af gezien* (Miller) door Jo Dua, overigens een van de weinige producties die in de grote zaal van de Stadsschouwburg nog op een grote publieksbelangstelling kon rekenen. De Duitser Henning Brockhaus nam twee regies voor zijn rekening: *Burgerman en de Brandstichters* (Frisch) en *De Goede Moeder* (Goldoni). Burgerman werd in het Raamtheater op 't Zuid positief onthaald, maar de Goldoni-productie viel – ondanks de spectaculaire encenering met een tot Venetiaans kanaal omgeto-

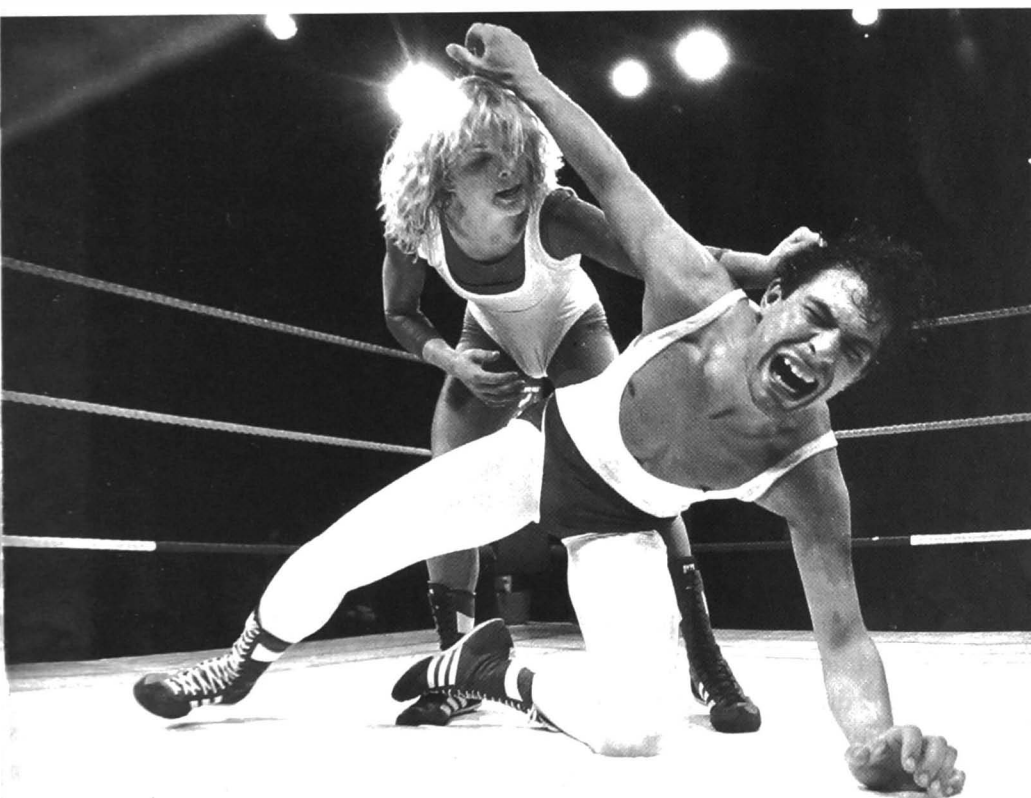

verde scène van de Stadsschouwburg – jammerlijk en bijna letterlijk in het water. De eveneens uit Duitsland afkomstige Peter Kupke ensceneerde *De Wilde Eend* (Ibsen) in de grote zaal van de Stadsschouwburg met behoorlijk succes. Al bij al was het seizoen 1991-92 beslist geen hoogvlieger, maar het publiek wachtte nog af. ⁽²³⁾

Het tweede seizoen van de samenwerking 1992-93 had nog meer producties in petto. Er stonden veertien stukken op het programma, verdeeld over vier verschillende plateaus. De beide RaamTeaters verging het niet zo slecht. Het RaamTeater op 't Zuid had vier producties in het vooruitzicht. *Gilgamesj* was een bewerking van Wannes van de Velde van het Gilgamesj-epos. *Jeugdziekte* (Bruckner) en *Klassevijand* (Williams) waren beide stukken die nauw aansloten bij de actualiteit en het heersende maatschappelijke klimaat, en konden rekenen op een behoorlijke belangstelling van het publiek. *A Shaina Maidel* (Lebow), een stuk dat handelde over de trauma's van de holocaust, trok speciaal de aandacht door de vertolking van de hoofdrolspeelster Anneleen Cooreman. Het Klein RaamTeater draaide ook goed. In *Franky en Johnny* (McNally) zorgden Frank Aendenboom en Nora Tilley voor het succes, *De Stoelen* (Ionesco) werd een geslaagde combinatie genoemd van de regisseur Jo Dua en de acteur Nolle Versijp, het regiedebuut van An Nelissen in *Loriots dramatische*

werken (Loriot) werd verrassend genoemd, en er was ook de monoloog *Siberië* (Mitterer) met Luc Philips die een ruim publiek trok. Zijn acteerprestatie werd weer geprezen, vooral omwille van zijn gevorderde leeftijd (hij was op dat moment 78 jaar oud). In de grote zaal van de Stadsschouwburg lukte het niet zo goed, hier werden *De Revisor* (Gogol), *Falerin* (Van Meir), *De Minderproductieven* (Turrini), *Het bezoek van een oude dame* (Dürrenmatt), en *Dansen op Lughnasa* (Friel) gespeeld. De pers was weinig enthousiast, het publiek liet het afweten. ⁽²⁴⁾

Voor de feestelijke heropening van de Bourlaschouwburg op 24 april 1993 ter gelegenheid van "Antwerpen '93" (Europese Cultuurstad) werd *Leven en Dood van het Water* van Jan Christiaens gecreëerd. ⁽²⁵⁾ Voor het gesproken toneel leende de historische Bourlaschouwburg zich wellicht beter dan de Stadsschouwburg, maar precies voor de heropening van deze zaal werd er een grootse evocatie gebracht over de Scheldestad: een spektakelstuk met dans en muziek, dat wellicht beter thuis had gehoord op het grote podium van de Stadsschouwburg. De kritiek werd steeds luider, niet alleen vanuit de pershoek, maar ook vanuit het Antwerpse stadhuis. Er was volgens de critici een overaanbod aan saai theater, het publiek bleef weg, en de Vlaamse overheid besloot om de subsidies ongeveer te halveren. Op 1 april 1993 verklaarde Walter

© Fotobureau Focus & Herman Selleslags

An Nelissen en Eric Kerremans in "Pak 'em Stanzi" van Claire Luckham in een regie van Walter Tillemans. De voorstelling werd een publiekssucces en bleef verschillende seizoenen op de affiche staan.

Tillemans dat de beide gezelschappen van 1 april 1994 af niet meer zouden samenwerken. Omdat het contract een vooropzeg van één jaar voorzag werd er nog één seizoen samengewerkt, daarna zouden de beide gezelschappen weer hun eigen weg gaan.

Tijdens het laatste seizoen van het Ensemble KNS-RaamTeater stonden er nog negen producties op de affiche. De

Stadsschouwburg werd nog enkel voor gastproducties gebruikt. *King Lear* (Shakespeare) werd de openingsvoorstelling in de Bourlaschouwburg voor het seizoen 1993-94, in een regie van Tillemans. De publieke opkomst was behoorlijk, maar de pers bleef erg terughoudend, ook voor de andere producties. In het RaamTeater op 't Zuid werd *De Spaanse hoer* van Hugo Claus opge-

voerd, en verder stonden *De dood en het Meisje* (Dorfman), en *Andermans geld* (Sterner) op de affiche. In het Klein RaamTeater werd *Oleanna* van David Mamet vertoond, en met *De Getuige* (Van Pellecom) werd nogmaals de Vlaams dramaturgie niet vergeten.

6. Terug (Nieuw Ensemble) RaamTeater (1994-1997)

Vanaf het seizoen 1994-95 kon Walter Tillemans zich weer helemaal concentreren op de twee RaamTeaters. *De schommel* (Mazya), werd voor de gelegenheid gespeeld in een hangar aan de Scheldekaai te Antwerpen. Het werd een productie die op heel wat waardering kon rekenen. In het Klein RaamTeater speelde Nora Tilley onder regie van Walter Tillemans de monoloog *Amanda en de widowmaker*, een toneelbewerking van de gelijknamige novelle van Walter van den Broeck, die een behoorlijk succes behaalde. In het RaamTeater op 't Zuid werd *De Lintjes van Mr. Schutz* (Fenwick), een stuk over het echtpaar en Nobelprijswinnaars Marie en Pierre Curie, een publiekssucces. *De Grieken*, een groots project van de Israëliische regisseur Oded Kotler, loste echter niet volledig de gestelde verwachtingen in. Evenmin als *Hedda Gabler* (Ibsen) in een regie van Walter Tillemans, die intussen ook nog in het Théâtre de la Valette (België) en het Stedelijk Theater van Haifa (Israël) regie had gevoerd. ⁽²⁶⁾

In het seizoen 1995-96 werd het even spannend toen de mogelijkheid bestond dat het toneelgezelschap het RaamTeater op 't Zuid in de De Vriërestraat zou moeten ontruimen. Het Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken (HIVT) wilde de ruimte gebruiken om er een bibliotheek en leraarsruimte van te maken. Drie dagen voor het huurcontract ten einde liep kwam er een nieuwe huisbaas: de Autonome Hogeschool Antwerpen. Het RaamTeater kon uiteindelijk de zaal verder blijven huren, onder meer door toedoen van de algemeen directeur van de Hogeschool Walter Jansen, die een fervent theaterliefhebber was.

Het nieuwe seizoen werd in augustus 1995 succesvol ingezet met *Kunst* van Yasmina Reza in het Klein RaamTeater. Het RaamTeater was het eerste gezelschap om deze komedie uit Parijs in Vlaanderen te brengen. Op 10 oktober 1995 kreeg Walter Tillemans tijdens een repetitie voor *La Locandiera* een hartaanval en een hartstilstand. Dit werd hem bijna fataal. Het toeval wilde echter dat er een verpleegster aanwezig was in de repetitiezaal, die hem de eerste hulp kon toedienen. Het voorval verhinderde hem echter niet om van zijn ziekenhuiskamer een tweede kantoor te maken. Nauwelijks ontslagen uit het ziekenhuis ging hij alweer aan de slag. De voorstellingen van *La Locandiera* werden voor een seizoen uitgesteld, verder werd het programma gewoon afgewerkt. ⁽²⁷⁾

Ook voor het seizoen 1996-97 was Walter Tillemans nog niet van plan om het rustiger aan te doen. Er stonden vijf nieuwe producties op til, waarvan hijzelf er drie zou regisseren. Voor de regie van de overige twee producties werd er binnen het gezelschap gebleven. Julienne De Bruyn voerde de regie voor *Schuilplaats* (Saunders), An Nelissen regisseerde *Ontoereikend adres* (Lunari). Vooral dit laatste stuk was erg succesvol, en werd hernomen in het volgende seizoen.

7. Marc Cnops, nieuwe directeur (1997)

In het seizoen 1997-1998 nam Marc Cnops het roer over van Walter Tillemans, die op twintig februari 1997 de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar had bereikt. Marc Cnops was niet enkel reeds jarenlang medewerker van het Raamtheater als scenograaf, maar had ook daarvoor herhaaldelijk met Walter Tillemans samengewerkt. De overname was een vrij ondankbare taak: het RaamTeater was immers bijna vergroeid met Walter Tillemans. ⁽²⁸⁾ Een zwaar probleem voor de nieuwe directeur bleek het financieel beheer. Er lag een stapel achterstallige rekeningen op zijn werktafel en de schuldenlast was opgelopen tot een kleine 20 miljoen BEF. Het RaamTeater diende een overbruggingskrediet aan te vragen, en moest op allerlei vlakken besparen om

de schulden geleidelijk aan te kunnen wegwerken.

De oppensioenstelling van Walter Tillemans werd gevierd op 31 augustus 1997 in het RaamTeater op 't Zuid, met de medewerking van het Vlaams Theater Instituut. Bij deze gelegenheid werden er uit het BRT-beeldarchief van Annie de Clerck een aantal fragmenten vertoond van enkele van Tillemans' 'historische' ensceneringen, en werd er een monografie over hem in de reeks Kritisch Theater Lexicon voorgesteld. ⁽²⁹⁾ Zonder al te veel ruchtbaarheid verliep het seizoen 1997-98 met de directiewissel.

Het twintigjarig bestaan van het Raamtheater werd op een bescheiden manier door de medewerkers en vrienden gevierd op 20 september 1998. Uiteraard werd Walter Tillemans weerom in de bloemetjes gezet, die in zijn dankwoord ook de mede-initiatiefnemers Roger Van Kerpel, Frank Aendenboom en Toon Brouwers betrok. Samen hadden ze volgens Tillemans voor dit avontuur gekozen uit ongenoege en ergernis over het toenmalige falend beleid van de KNS en het gebrek aan artistieke ambitie van het gezelschap. Walter Tillemans wilde zich dan ook distantiëren van de 'klikjesgeest' en wilde 'gewoon menselijk theater' maken. Hugo Morrens, de voorzitter van de raad van beheer van het Nieuw

Ensemble RaamTeater, benadrukte de coherentie en stabiliteit van het gezelschap. Sommige medewerkers van het eerste uur horen er nog steeds bij, en als constante worden er klassieke theaterteksten gebracht in een frisse, eigentijdse vorm, en wordt er snel op de bal gespeeld door ook succesvol nieuw werk in huis te halen. ⁽³⁰⁾

Het seizoen 1998-99 werd ingezet met *Lessen in liefde* van Molière, in een tamelijk 'klassieke' regie van de Fransman Simon Eine. Daarna volgden nog *Sons of Cain* (Williamson), *Een opgeruimde oude heer* (Dopagne), *Baby Doll* (Williams), en *Design for living* (Coward). Een seizoen zonder uitschietters, noch in positieve noch in negatieve zin.

Ondertussen is bij het Raamtheater het 22ste seizoen 1999-2000 bijna achter de rug. Tijdens dit speeljaar kreeg het een erg negatief advies van de "beoordelingscommissie", maar verkreeg het desondanks van cultuurminister Anciaux een verdere erkenning. Toch wordt er nog steeds een afwachtende houding aangenomen, en wordt er in spanning afgewacht wat de toekomst voor het RaamTeater zal brengen. Er is de realiteit van het veranderende Antwerpse 'theaterlandschap', met vooral de dominantie van 'Het Toneelhuis', waardoor de dualiteit van kleine groepen en grote gezelschappen te Antwerpen doortastend werd opgeheven. ⁽³¹⁾ Dit wil niet

zeggen dat er geen plaats meer zou zijn voor het Raamtheater, dat te Antwerpen met een eigen repertoire een ruim publiek heeft verworven.

NOTEN

- 1 BROUWERS (T.). RaamTeater: hoe het groeide, in: *Walter Tillemans 60*, Antwerpen, 1992, p. 4.
- 2 IDEM, p. 5.
- 3 BROUWERS (T.). RaamTeater: hoe het groeide..., in: *Walter Tillemans 60*, Antwerpen, 1992, p. 5.
- 4 IDEM, p. 4.
- 5 Voor het seizoen 1978-79 was dit 750.000 BEF.
- 6 DE VOS (J.). Nieuw Belgische Leeuw. *Ons Erfdeel*, 3 (1979), p. 447.
- 7 BAUWENS (D.). *Kan iemand ons vermaken? Documentaire over teater en samenleving in Vlaanderen*. Gent 1980, p. 158.
- 8 DE VOS (J.). Walter Tillemans en het RaamTeater. *Ons Erfdeel*, 5 (1986), p. 728.
- 9 BROUWERS (T.). Walter Tillemans, in: *Kritisch Theater Lexicon. Portretten van podiumkunstenaars*, Brussel, 1997, p. 21.
- 10 BURLET (A.). [BROUWERS (T.), Bent-Ensemble-Raamtheater, in: *Vlaams Theaterjaarboek 1984-85*, 19 (1984), p. 8.
- 11 *Bijlage tot het Belgisch Staatsblad*, 7 juli 1983, p. 3326-3327.
- 12 *Vlaams Theaterjaarboek, 1983-84*, 18 (1984), p. 5.
- 13 De vzw Raamtheater werd ontbonden, en alles werd overgemaakt aan het Nieuw Ensemble

RaamTeater op 28 november 1983 (*Bijlage tot het Belgisch Staatsblad*, 14 maart 1985, p. 1254.)

Wanneer we over het 'eerste' Raamtheater schrijven gebruiken we de aanvankelijke spelling: Raamtheater. Wanneer we het hebben over het 'tweede' (Nieuw Ensemble) RaamTeater, gebruiken we de toenmalige progressieve spelling: RaamTeater. Wanneer we spreken in zijn totaliteit (m.n. Raamtheater en Nieuw Ensemble RaamTeater) gebruiken we de huidige officiële spelling: Raamtheater.

14 *Bijlage tot het Belgisch Staatsblad*, 19 juli 1984, p. 2278.

15 VAN KERKHOVEN (M.), Hij doet wat hij niet laten kan.. Impressies omtrent een theaterpraktijk (1986) in: R. GEERTS, D. HELLEMANS en M. VAN KERKHOVEN, *Op de voet gevolgd. Twintig jaar Vlaams theater in internationaal perspectief*, Brussel, 1990, p. 271.

16 Van dit stuk werden ca. 370 voorstellingen gebracht tussen 1984 en 1992, inclusief de voorstellingen onder Ensemble KNS-RaamTeater en de buitenlandse toernees. (Bron: Raamtheater)

17 HELLEMANS (B.), Historiek van het Nieuw Ensemble RaamTeater, in: B. HELLEMANS en E. VAN DEN EIJNDE, ed., *Raamtheater op 't Zuid, Special Knack Magazine*, september 1986, p. 7.

18 VAN DER VEKEN (I.). Tien jaar Taamtheater. *Kunst en Cultuur*, 3 (1988), p. 35.

19 TILLEMANS (W.). Aan Hamlet de eer om te openen, in: B. HELLEMANS en E. VAN DEN EIJNDE, ed., *o.c.*, p. 21-22.

20 *Vlaams Theaterjaarboek 1986-87*, 21 (1987), p. 4.

21 VAN DER VEKEN (I.). Tien jaar Raamtheater. *Kunst en Cultuur*, 3 (1988), p. 35.

22 *Vlaams Theaterjaarboek 1990-91*, 27 (1992), p. 25.

23 BAUWENS (D.). Ensemble KNS-RaamTeater. Een eigentijds menselijk theater, in: *Etcetera*, 35 (1991), p. 16.

24 BERGHMANS (L.). Twee jaar Ensemble KNS-Raamteater, in: *Culturele Kroniek*, 3 (1994), p. 607.

25 SAA, *MA 70890* (Register van de recettes en betalende bezoekers 1991-1996 van het Ensemble KNS-RaamTeater)

26 Programma *Leven en Dood van het water* (seizoen 1992-93)
M. DEWEER, Beter dan ooit Bourla, in: *De Scène*, 4 (1991), p. 12.

27 BROUWERS (T.). Walter Tillemans, in: *o.c.*, p. 45.

28 IDEM, p. 29.

29 SCHELKENS (C.). Walter Tillemans geeft fakkel door aan Marc Cnops, in: *De Scène*, 4 (1997), p. 4.

30 BROUWERS (T.). Walter Tillemans, in: *Kritisch Theater Lexicon. Portretten van podiumkunstenaars*, Brussel (Vlaams Theater Instituut), 1997.

31 Toespraken tijdens de viering van twintig jaar Raamtheater in het RaamTeater op 't Zuid op 20 september 1998.

32 THIELEMANS (J.). Verschuiving in het Vlaamse theaterlandschap, in: *Theatermakers*, 6 (1998), p. 48.